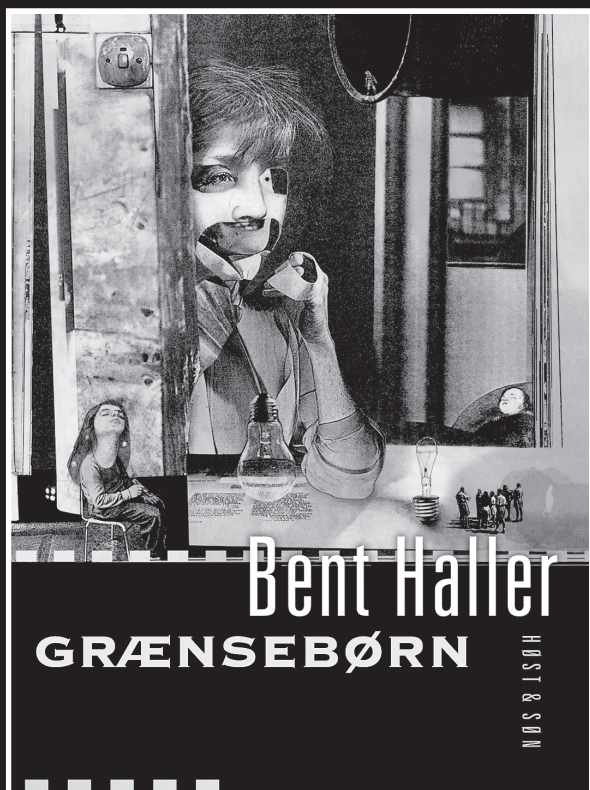

LITTERATURGUIDE

til Bent Hallers

Grænsebørn

med illustrationer af Lars Vegas Nielsen

INGELISE MOOS OG
KAREN VILHELMSSEN

Lærervejledning til Bent Hallers Grænsebørn

© Ingelise Moos og Karen Vilhemsen

og Høst & Søn / Rosinante&Co A/S, København 2008

1. udgave, 1. oplag, 2008

Omslagstegning: Lars Vegas Nielsen

Grafisk tilrettelægning og omslagsdesign: Mette Plesner

Produktion: Narayana Press, Gylling

Printed in Denmark 2008

Høst & Søn er et forlag i Rosinante&Co A/S

Købmagergade 62, 4. | Postboks 2252 | 1019 København K

www.rosinante-co.dk | www.hoest.dk

Indhold

6 Bent Haller: *Grænsebørn*

6 Genren

6 Kortprosa

7 Realisme

9 Litteraturarbejde med *Grænsebørn*

9 Mellem fantasi og virkelighed

9 Komposition

9 Titlerne

11 Fortælleren

12 Illustrationerne

13 Temaer

13 Miljøerne

14 Personerne

14 Fortolkning

15 Praktisk fremgangsmåde ved læsning af *Grænsebørn*

17 Elevopgaver

18 De første seks korttekster i *Grænsebørn*

20 Opgave til *Gardinet* side 58

22 Andre korttekster

Grænsebørn

Bent Haller: *Grænsebørn*

I Grænsebørn skildrer Bent Haller i 41 korte énsides tekster børn der på den ene eller den anden måde befinder sig på grænsen. Det kan være grænsen for deres formåen, eller grænsen til psykisk sammenbrud. Det kan være grænser der er sat af voksne, eller grænsen ind til den voksne tilværelse. Kortteksterne starter alle in medias res og inviterer til at digte med på hvad der sker, både før og efter den historie der står her.

Lars Vegas Nielsen giver visuelt liv i en række surreelle, sort-hvide collager.

Genren

Kortprosa

Kortprosa er en samlebetegnelse for meget korte tekster.

Kortprosaen rummer mange slags korte tekster, så der er tale om en blandingsgenre. Når man arbejder med genrer, skal man passe på at genrebegreberne ikke bliver statiske betegnelser, kasser eller genre-skabeloner man kan putte teksterne ned i. Derved begrænser man genrene og får ikke fat i alle de tekster der bevidst nedbryder eller spiller op til andre genrer eller er sammenblandinger af genrer.

Kortprosa er ikke noveller, men kan godt have visse fælles træk. En korttekst kan ligne anekdoten, fablen eller vitsen i sin opbygning. Eleverne har måske stiftet bekendtskab med den korte genre i Louis Jensen: *Hundrede historier* (1992-2007) der ligesom *Grænsebørn* er holdt i en layoutmæssig stram form, eller i Kim Fupz Aakeson: *Ordbog* (2003) og *Børnenes ænsyklopædi* (2008).

I kortteksterne er der tale om stramhed, minimalisme (få beskri-

velser, mange replikker), sproglig eksperimentering og scenisk fremstilling (alt foregår i én situation). Den koncentrerede form er et kendetegn for korttekster. Alle ord får maksimal betydning. Derfor er det vigtigt med en omhyggelig nærlæsning. Mange betydninger kan ligge skjult i formuleringer, titler eller korte pointer.

Læseren har naturligvis en forventning til hvordan teksten skal forstås som genre, og denne forventning er med til at styre den måde læseren læser teksten på.

Korttekster kræver en særlig læsestrategi: en åben læseform der lægger op til at læseren spørger: Hvad er det her? Hvad handler det om? Hvad drejer det sig om?

Realisme

Ud over at tilhøre genren kortprosa hører teksterne i *Grænsebørn* til den realistiske genre. I al skønlitteratur, og altså også realistisk skønlitteratur, er personer, steder og begivenheder opdigtede. Forfatteren har ingen forpligtelse i forhold til den reale autentiske verden. Forfatteren er kun forpligtet på tekstens egen virkelighed mht. sammenhæng og dynamik. Realistisk skønlitteratur fremstiller begivenheder som (muligvis) kunne have fundet sted, men som ikke har fundet sted i virkeligheden.

For at få læseren til at leve sig ind i fortællingen og tro på at den kunne have fundet sted, arbejder forfatteren med "troværdigheds-markører" – detaljer der skal gøre fiktionen sandsynlig. Det sker blandt andet ved at skildre en verden vi kender, og mennesketyper vi godtager med problemstillinger der er reelle, eller som vi accepterer som reelle i det miljø der er skildret. I realismen anvendes ofte jeg-fortællere for at understrege sandsynligheden, eller der kan være tale om en 3. personsfortæller med en medlevende synsvinkel hos hovedpersonen.

Genren realisme har mange undergenrer, og genren udvikler sig hele tiden. Inden for nyere litteratur kan man fx tale om kras realisme, problemrealisme, psykologisk realisme og æstetisk realisme, endda 'urealistisk realisme'. Alle disse undergenrer kan passe på teksterne i *Grænsebørn* som præsenterer en kras verden med psykologisk mulige portrætter af børn med dybt alvorlige eksistentielle problemstillinger. Men selvom teksterne vil have læseren til at forestille sig at de fortæller om virkeligheden, gør de samtidig opmærksom på at de er 'æstetiske' i betydningen opdigtede. Betegnelsen 'urealistisk realisme' understreger det væsentlige forhold ved teksterne at de ikke gengiver virkeligheden som fx genren dokumentarisme gør det. I novellen *Fornemmelse* side 31 hører vi fx om pigen der ligger alene og bange i sin seng, mens hun lytter til forældrenes drikkeri i stuen ved siden af. Pigens ensomhed og rædsel for hvad der skal ske, fortælles ved en sammenblanding af beskrivelsen af den håndgribelige fysiske kulde i rummet, og den kulde der bemægtiger sig pigens sind: "Gardinerne fløj rundt som hvide ånder. Hun tænkte på, at der var is på faglebadet. At alt var frosset derude."

Litteraturarbejde med *Grænsebørn*

Mellem fantasi og virkelighed

I kraft af Bent Hallers æstetiske udtryksform og den stramme skabelonagtige komposition i samtlige tekster bliver læseren fastholdt i en til tider pinagtig diskussion med sig selv og andre:

- Kunne det være sket?
- Burde det være sket?
- Kunne det ske igen?

Komposition

Kortprosaen i *Grænsebørn* ligger tæt på novellen og anekdoten, men for at kunne læse den skal man forholde sig til den meget åbne begyndelse og den ofte overraskende pointe i slutningen. Teksterne er skabelonagtigt opbygget: Vi begynder in medias res, dvs. lige på og hårdt midt i det der sker. Vi ved ikke hvad der er gået forud, men kan kun gætte os til det. Derefter udvikler en lille situation sig. Den er typisk for hvad der sker, samler på en måde hele situationens problem. Og så sluttes der effektivt af med en kort, ofte fyndig pointe som af og til er medvirkende til at vi overhovedet forstår teksten.

Titlerne

Samlingens titel, *Grænsebørn*, er en åbning til alle de 41 korte én-sides tekster. *Grænsebørn* er betegnelsen på børn som enten er presset ud mod en grænse fysisk eller psykisk, eller selv opsøger grænsen for hvad de kan moralsk, etisk, fysisk eller i kraft af at de er børn. Titlen er altså tvetydig og skal fortolkes i forhold til hver enkelt

tekst. Hvor er der en grænse i fortællingen? Hos fortælleren, i omgivelserne, i den fortalte situation, hos forældre, lærere, venner, søskende?

Hver tekst har en kort titel der består af ét ord:

Om ting og dyr:

Pap, Plasticposen, Godnatbogen, Film, Gardinet, Bison, Kød

Om steder:

Butik, Tunnel, Brønden, Cafe, Hotel, Haven

Om mennesker:

Gud, Damer, Storesøster, Instruktøren, Leopoldine

Om relationer og eksistentielle vilkår:

Besøget, Lærestreg, Trøst, Hjemkomst, Dans, Afsløringen, Foredraget, Flyveturen, Livstegn, Selvforskyldt, Berømmelse, Medlidenhed, Smerten, Slut, Sygdom, Pligt, Hvorhen?, Koncentration

Det er vigtigt at forholde sig til disse titler, idet titlen i korttekster kan være en nøgle til fortællingen. Enten definerer den indholdet, er tvetydig eller en del af pointen, se fx *Selvforskyldt* side 9. Historien handler om at en dreng har stjålet penge. Han påtager sig skylden og fortryder tilsyneladende, men så smækker pointen til og teksten kommer til at handle om voksnes overgreb, idet det viser sig at drengen sidder med fastbundne hænder. Det ved læseren ikke fra begyndelsen, så pointen kommer som en overraskelse, og titlen bliver tvetydig. Drengen har gode grunde til at hade og stjæle. Titlen er altid i spil i fortolkningen af teksten.

Opgaverne til eleverne er lavet i forhold til den overordnede synsvinkel man kan anlægge ud fra den fælles titel, *Grænsebørn*.

Fortælleren

27 af teksterne i *Grænsebørn* har en dreng som fortæller eller hovedperson, 21 har piger. Altså en nogenlunde lige fordeling af drenge- og pigetekster. Det er imidlertid ikke altid afgørende for læsningen af teksten. Fortællerens problem er ofte eksistentielt og alment. Der er altid en tydelig fortæller, men læseren ved ikke altid hvem der fortæller, og kan ikke altid gennemskue om det er en pålidelig fortæller, altså om det der fortælles er 'sandt'. Historierne er fortalt som indre monolog eller foregår i hovedet på fortælleren.

Berømmelse side 11 er en sådan historie. Drengen er pyroman og småforbryder som samler på udklip fra avisen som han gemmer hemmeligt i en scrapbog på loftet. "Tanken om at blive opdaget fyldte ham med skam, når han tænkte på sin mor". Mere får vi ikke at vide om drengen. Pointen: "Far synes det var mærkeligt, at politiet ikke kunne få ram på den psykopat", afslører familieforhold som man må gætte sig til. Her er virkelig tale om et "grænsebarn". Han er en fortæller som ikke er til at stole på. Bent Haller lader ham også optræde uden navn. Hvor gammel er han? Hvordan er hans familieforhold? Kan han bruge sin berømmelse til noget? Hvad er forholdet mellem skyld og skam? Hvad er der galt i den familie? Kunne det være et hvilket som helst barn? Der rejser sig ofte mange spørgsmål til en sådan fortæller.

Illustrationerne

Lars Vegas Nielsen har illustreret *Grænsebørn* i seks dobbeltopslag, samt tegnet forsiden på bogen. Illustrationerne inddeler bogen i syv dele, hvor illustrationsopslagene i de fleste tilfælde følger efter den tekst de illustrerer og i enkelte tilfælde foregriber teksten.

Illustrationerne er sort/hvide collager der er sammensat af udklip, tegninger og fotos. Hver tekst har sin illustration som indgår i den samlede collage. De fleste personer i illustrationerne er børn i groteske størrelser, ofte med meget store hoveder, og ofte er de sårede, forvredne, mangler lemmer eller har åbne munde som udtrykker skrig. Der optræder voksne på nogle af opslagene, men her indtager de en truende eller sølle rolle (far i fængsel) og befinder sig i en meget tilbagetrukket position. De omgivelser der kommer med på opslaget, understreger den ensomhed og angst som også findes i teksterne: Tomme gader, porte som huller, ensomheden i sengen, brønden og huse med lukkede vinduer. Også forsideillustrationen understreger det splittede, indespærrede og isolerede barn med de voksne som fraværende eller perifert anbragte.

Illustrationerne er uhyggelige, men det er teksterne jo også, så det er oplagt at tage fat i illustrationernes bud på en fortolkning af teksten eller undersøge hvilken opfattelse af teksten illustrationerne kommer til at betone. Lars Vegas Nielsen understreger selv collagerens metaniveau i opslaget side 28-29. Collagen kan opfattes som en kommentar til en tekst. I det øverste venstre hjørne vises at siden er en side i en bog med andre sider bagved. Også den spejlvendte flyvende dreng der skriver sommerfugl på sidste opslag side 51-52, understreger tegnerens egen holdning til teksternes indhold.

Temaer

De 41 små korttekster er samlet i syv dele. Alle tekster drejer sig om børn i en grænsesituation. Selvom mange tekster går tematisk på tværs, tegner der sig alligevel et tematisk mønster i bogens opdeling:

1. del Seks tekster som præsenterer bogens temaer
2. del *Traumer/angst*
seks tekster om ensomhed og angst, mareridt og forfølgelse
3. del *Psykisk sygdom/syge handlinger*
seks tekster om afvigende adfærd, skyld og forladthed eller virkelighedsforvrængning
4. del *Reaktioner på svigt*
seks tekster om børn der bliver udsat for overgreb og vold eller svigt
5. del *Børn i klemme i voksnes verden*
seks tekster om børns reaktion på de voksnes verden, om skyld og ansvar, tvivl og tillid
6. del *Børns for tidlige indsigt i voksenverdenen*
seks tekster om voksnes svigt, vold, overgreb og druk
7. del *Barneansvarlighed*
fem tekster om børns reaktion på svigt, de 'voksne' børn og flugten fra det uudholdelige.

Miljøerne

Alle teksterne foregår i børns nærmiljø eller i de miljøer som børn traditionelt kommer i kontakt med: Hjemme, i stuen, på værelset, i skolen, på en hospitalsstue, i butikken. I alle tilfælde små rum med enten lukkede døre eller vinduer som børnene ikke åbner eller som lukkes for dem.

Personerne

De mennesker børnene i teksterne kommer i kontakt med, er også de nære personer: Far og mor, søskende, bedsteforældre, venner, skolelærere, kassedamen og sagsbehandleren i socialforvaltningen. Nogle personer er navngivne, andre upersonlige eller optræder som anonyme skikkelser. Uanset relationerne er fortælleren i teksterne i klemme, er et "grænsebarn".

Fortolkning

Alle teksterne lægger op til fortolkning og samtale. Mange af dem er grumme historier, og man bør som lærer nok gøre sig klart hvad man vil bruge teksterne til. Der er mange gode oplæg til samtale, men hvis man skal bevare det danskfaglige fokus, må man have fat om den særlige konstruktion som kortteksten er, og hvad den kan. Det meget korte rids af en person man præsenteres for, må sættes i spil i forhold til hvordan den karakteriserer hovedpersonen og det problem der kommer frem i teksten.

Der er rig mulighed for at digte med på teksten. Hvad er gået forud? Hvad sker der senere? Hvordan overrasker pointen? Men i en sådan øvelse skal man huske på at teksten er Bent Hallers tekst og hans kunstneriske frembringelse.

Teksten kan læses op, og kan bagefter læses igen. Den ændrer sig når man kender pointen. Hvor tidligt ved læseren at der er noget galt med hovedpersonen? Hvor gammel er fortælleren? Hvad vil forfatteren kritisere eller afsløre med sin tekst? Hvordan og hvad lægger illustratoren op til i fortolkningen?

Praktisk fremgangsmåde ved læsning af *Grænsebørn*

Teksterne i *Grænsebørn* er ofte barske og viser grumme sider af børns liv i grænseområderne. Det stiller krav til litteraturarbejdet der må bevæge sig med varsomhed og fastholde en diskussion om indholdet:

- Kunne det være sket?
- Burde det være sket?
- Kunne det ske igen?

Afhængig af klassetrin behøver alle elever ikke læse alle teksterne. Bogens opdeling med seks tekster og illustrationer der passer til teksterne, lægger op til gruppearbejde hvor hver gruppe læser en samling af seks tekster.

Grupperne kan tale sammen om teksternes temaer. Først kan eleverne gengive for hinanden hvad teksterne handler om, teksternes motiv, og derefter forsøge at sætte ord på hvad teksterne set samlet drejer sig om, altså hvad der er teksternes temaer.

Derefter kan gruppen vælge en af teksterne og læse den op for resten af klassen. Herefter kan gruppen forklare og begrunde med eksempler i teksten hvordan de forstår den.

Som afslutning på arbejdet med *Grænsebørn* kan klassen tale om, hvorvidt der kan være andre 'grænsesituationer' som børn kan befinde sig i. På baggrund af klassediskussionen skriver eleverne individuelt eller i grupper en tekst om et eller flere børn der befinder sig i en truet eller truende situation. Teksten skal overholde den stramme komposition med åbning in medias res og med en pointe

der slår til og overrasker til sidst. Teksten skal være lige så kort som teksterne i *Grænsebørn*, og de skal illustreres med sort/hvide tegninger, evt. med samme collageteknik som Lars Vegas Nielsen benytter.

Elevopgaver

De første seks korttekster i *Grænsebørn*

FÆLLES

Alle elever læser de første seks korttekster som er en slags introduktion til resten af tekstsamlingen, og taler om genren.

- Er teksten troværdig/realistisk?
- Har I læst noget lignende tidligere?
- Har I læst andre tekster af Bent Haller?

GRUPPER

Se illustrationen side 12-13.

- Find de dele af illustrationen/collagen der passer til de tekster I har læst.
Synes I de passer til teksten?
- Fortæller illustrationerne mere end det der står i teksten?
- Forestil jer at illustrationerne var placeret ved hver tekst. Hvordan ville det virke?
- Den lille person på cyklen øverst i højre hjørne er ikke med i nogen af teksterne.
Hvorfor tror I tegneren har placeret figuren der?

FÆLLES

Læs igen *Berømmelse* side 11.

Tal sammen om drengen.

Forfatteren benytter en 3. personsfortæller med synsvinklen hos drengen.

- Hvordan virker det på jer når I ikke får at vide hvad hovedpersonen hedder?
- Er navnet vigtigt? Hvorfor tror I ikke at hovedpersonen har fået et navn?
- Hvordan har drengen det?
- Hvad er hans forhold til forældrene, kammerater, andre voksne?
- I skal finde steder i teksten der direkte eller indirekte fortæller noget om ham.

Tal sammen om slutningen.

- Blev I overraskede over slutningen? På hvilken måde?

Tal sammen om titlen.

- Synes I den passer til teksten?
- Tror I der er grænser for hvad han vil gøre for at blive 'berømt'?
Hvad kunne det eventuelt være?

Opgave til *Gardinet*

side 58

FÆLLES

Læs kortteksten.

ENKELTVIS

Find én sætning i teksten som du synes er særlig vigtig.

FÆLLES

Alle læser på skift uden afbrydelse deres sætning.
Det gør ikke noget at det er den samme sætning I har valgt.

Tal sammen om hvad tekstens tema er.

- Kan I genkende den situation der beskrives?

Personerne

Jonatan er tekstens fortæller.

- Hvad er der sket før han oplever det han fortæller?
- Har han noget at skjule?

- Hvad mener hans far når han siger “intelligens forpligter”?
- Kan I lide hans mor og far?

Åbning og slutning

Læs den første og den sidste sætning.

- Hvad fortæller slutningen om Jonatan?
- Hvad er forskellen på Jonatan og drengen på plankeværket?
- Tal om hvorfor Bent Haller lader de to drenges handlinger være rammen om fortællingen.

Fortolkning

- Hvordan passer *Gardinet* ind i tekstsamlingens titel *Grænsebørn*?
- Er det drengen på plankeværket eller Jonatan der er et grænsebarn?
- Hvad synes I om teksten?
Er den overdreven? Er den urealistisk?
- Se forsideillustrationen.
Hvordan synes I Lars Vegas Nielsen har fortolket teksten?

Andre korttekster

Louis Jensen: *Hundrede historier* (1992-2007)

Børnenes ænsyklopædi (2008)

Kim Fupz Aakeson: *Ordbog* (2003)

Jens Blendstrup: *Kig ind* (2001)

Christina Hesselholdt: *Hovedstolen* (1998)

Andre korte tekster og noveller af Bent Haller:

Det roterende barnekammer (2005)

Kevin Kujon og andre fortællinger (2002)

Ispigen og andre fortællinger (1998)

Bent Hallers *Grænsebørn* er kortprosa, en række ensides tekster der inviterer læseren til at digte med. Det er spændende og udfordrende læsning for eleverne på mellemtrinnet. Ingelise Moos og Karen Vilhemsen har udarbejdet lærervejledningen som også inddrager de billedcollager af Lars Vegas Nielsen der er i *Grænsebørn*. Lærervejledningen inspirerer til analyse af såvel tekst som billeder. Der indgår tillige et kapitel om kortprosagenren samt en række elevopgaver der kan bruges direkte i undervisningen.

Denne og andre lærervejledninger kan downloades gratis på **www.hoest.dk**

Høst & Søn

